

17. Флот в Первой мировой войне [Текст]: в 2-х т. / под ред. В. А. Белли. – М.: Воениздат, 1964. – Т.2: Действия флотов на Северном, Средиземноморском и океанском театрах. – 363 с.

18. Харпер, Дж. Правда о Ютландском бое. 31 мая 1916 [Текст] / Дж. Харпер. – М.-Л.: Военмориздат, 1940. – 120 с.

19. Ховард Д. Дредноуты [Текст] / Д. Ховард. – М.: Терра, 1997. – 176 с.

20. Шеер, Р. Германский флот в Первую мировую войну [Текст] / Р. Шеер. – М.: Вече, 2011. – 432 с.

21. Шульц, Г. К. С английским флотом в Мировую войну. Воспоминания представителя русского флота при английском Гранд Флите [Текст] / Г. К. Шульц. – СПб.: Изд-во «Корабли и сражения», 2000. – 92 с.

22. Ютландский бой [Текст] / под ред. М. А. Петрова. – Л.: РИО Морведа, 1925. – 168 с.

Надійшла до редколегії 08.02.2016

УДК 94(480)«1917/1918»

Д. В. Ковальов

Дніпропетровський національний гірничий університет

ОЗЕРНИЙ КРАЙ У 1918 р.: «ФІНЛЯНДСЬКИЙ МЕЧ» ПІД «НІМЕЦЬКИМ ЩИТОМ»

Висвітлено основні події становлення фінляндської державності впродовж листопада 1917 р. – грудня 1918 р. і фінляндської громадянської війни за участі представників місцевої ліворадикальної соціал-демократії, яка прагнула встановити у Гельсінкі більшовицьку владу і диктатуру пролетаріату. Досліджено та проаналізовано політичний стан справ у Фінляндії в часи закінчення імперіалістичної війни та революційних подій у Росії в жовтні 1917 р., які вилились у спробу встановлення монархічного державного устрою під німецьким протекторатом влітку-восени 1918 р.

Ключові слова: Фінляндське Королівство, Німецька Імперія, фінляндська громадянська війна, Радянська Росія, німецька інтервенція.

Освещены основные события становления финляндской государственности на протяжении ноября 1917 г. – декабря 1918 г. и финляндской гражданской войны с участием представителей местной леворадикальной социал-демократии, которая стремилась установить в Хельсинки больше-

вистскую власть и диктатуру пролетариата. Исследовано и проанализировано политическое положение Финляндии во время окончания империалистической войны и революционных событий в России в октябре 1917 г., что привело к попытке установления монархического государственного режима под немецким протекторатом летом-осенью 1918 г.

Ключевые слова: Финляндское Королевство, Германская Империя, финляндская гражданская война, Советская Россия, германская интервенция.

Beleuchtet werden die wichtigsten Ereignisse der Herausbildung und Etablierung der finnischen Eigenstaatlichkeit in den Jahren 1917–1918 sowie des finnischen Bürgerkrieges, in dem die lokale linksradikale Sozialdemokratie eine bolschewistische Herrschaft und die Diktatur des Proletariats in Helsinki anstrebte. Erforscht und analysiert wird die politische Lage Finnlands während der revolutionären Ereignisse in Russland im Oktober 1917 und nach dem Ende des imperialistischen Krieges, in deren Folge im Sommer-Herbst 1918 ein Versuch unternommen wurde, ein Monarchie-Regime unter deutschem Protektorat aufzubauen.

Schlagwörter: Königreich Finnland, Deutschland, Imperium, finnischer Bürgerkrieg, Sowjetrussland, deutsche Intervention.

The article is devoted to the main events during the formation of Finnish statehood in 1917–1918 and the Finnish war of liberation against the local radical left social democracy in 1918, which sought to establish the Bolshevik power and the dictatorship of proletariat in Helsinki. The political situation in Finland during the end of the World War I and the events of October 1917, which resulted in an attempt to establish of monarchy under German protectorate are analyzed.

Particular attention was paid on a participation of the German Imperial Army official units in the fighting on the Eastern Front in Finland. The author also investigated the problems of revolutionary events in Russia, which influenced the growth of national consciousness among Finnish political elite, led to the independence of Finland in December 1917 and from January to May 1918 these Finns defended their independence in battles with local and visiting Bolshevik gangs. They sought to protect the independence of the country

through the choice of political system, which had to force warring blocs to leave the Finland at ease and helped to eliminate the Bolshevik invasion from east.

As a result, despite territorial losses and casualties Finland kept its state independence and is today one of the most developed countries in Europe and the world.

Keywords: Kingdom of Finland, German Reich, the Finnish Civil War, the Soviet Russia, die Finland-Intervention.

Із часів кривавих подій Першої світової війни минуло вже 100 років. Так само, майже століття тому, наслідком «Великої Війни» стали різноманітні революції, громадянські та національно-визвольні війни, які зачепили території багатонаціональних імперій – Російської, Австро-Угорської та Османської. Нині про жахи війни нам нагаду-

ють лише архівні документи, спогади учасників тих подій, цвинтарі з могилами загиблих героїв та різного роду пам'ятні монументи. З огляду на мінливу сучасність, багатьом історикам імponує досвід зіставлення міждержавного військового напруження сьогодення і часів загибелі кількасотрічних династичних держав. Для нас актуальним залишається і питання відродження незалежних національних держав з попелу світового згарища, зокрема Фінляндії, яка стала своєрідним еталоном західної демократії та економічного процвітання.

Актуальність даної теми полягає в тому, аби в сучасній Україні заповнити прогалини в історії Фінляндії періоду національно-визвольних змагань 1917–1922 рр., що допомагає зрозуміти історичний шлях Фінляндії як європейської держави.

Мета даного дослідження є визначення сутності й особливостей суспільно-політичного і військового розвитку незалежної Фінляндії у 1918 р.

Завдання даної статті полягають у тому, аби проаналізувати події громадянської війни, а також дослідити прони́мецьку орієнтацію у фінляндській політиці впродовж 1918 р.

Історіографічний огляд являє собою аналіз провідних тенденцій у вивченні зазначеної теми. Досить актуальними залишаються праці російської дослідниці Ірини Новікової, присвячені проблемам фінляндської державної незалежності та ролі імперської Німеччини у процесі становлення Королівства Фінляндії [6; 7; 8]. Серед фінських істориків варто виділити дослідників фінського націоналістичного та егерського руху Матті Лакмана [12] і Міку Сіронена [13], які приділили увагу становленню та розвитку прони́мецької орієнтації серед фінляндської політичної еліти, війська та студентства. Джерелами стали збірки спогадів очевидців буремних подій у Фінляндії в 1918 р., зокрема керманіча Фінляндської Армії і майбутнього Президента Республіки Карла-Густафа-Еміля Маннергейма [5] та колишнього генерала Російської царської Армії й військового історика Ернеста-Карла-Вальдемара фон Валя [10]. На жаль, українська історіографія практично не займається питаннями фінляндської історії зазначеної доби, тому дослідження спирається насамперед на праці російських та фінських дослідників.

Із початком Першої світової війни територія Фінляндії перетворилась для царської Росії на своєрідний щит від нападів ворожих військ, перш за все – німецького флоту і загонів Імперської Армії Німеччини. Проте з часом військова машина царизму почала зазнавати відчутних поразок на фронті, а масові народні бунти незадоволе-

них погіршенням соціального стану в країні підірвали непорушність трону. Вже у лютому 1917 р. Російську імперію струснула нова буржуазна революція, наслідком якої стали не тільки ліквідація династії Романових і встановлення демократичного Тимчасового уряду, але й надання національним окраїнам імперії розширеної територіальної автономії [2, с. 28]. Однак Тимчасовий уряд Росії тримався при владі не довго – в ніч з 25 на 26 жовтня 1917 р. його повалили більшовики на чолі із Володимиром Леніним [9, с. 145]. В Росії, замість буржуазної та демократичної, постала тоталітарна радянська влада.

Вирішальним фактором у справі здійснення державної незалежності Великого князівства Фінляндського стало захоплення більшовиками влади в Росії. Жовтневу революцію автономна влада Фінляндії сприйняла як сигнал небезпеки. Навіть та частина фінляндської буржуазії, що була зацікавлена в економічних зв'язках із Росією, тепер орієнтувалася виключно на Німеччину і жадала прибуття німецьких військ до континентальної Фінляндії [3, с. 200]. Вже на другий день після більшовицького перевороту в Петрограді, закордонна делегація Центрального Комітету визволення Фінляндії передала у німецький військово-морський штаб в Кьонігсбергу меморандум з цього питання [Там же, с. 201]. А 10 листопада 1917 р. фінські націоналісти, які мешкали тривалий час у Стокгольмі, Конрад Зілліакус та Кай Доннер як уповноважені представники Центрального Комітету визволення Фінляндії направили німецькому уряду прохання «перейти до дій» у фінляндському питанні та для початку тимчасово окупувати Аландські острови, щоб унеможливити наступ більшовиків на Гельсінгфорс [4, с. 96]. Німеччині було тоді не до Фінляндії, оскільки для неї першорядну важливість мало питання укладання сепаратного миру з УНР та Радянською Росією, що вели війну за значні території Донбасу, Слобожанщини та Криму. У зв'язку з цим німецький уряд вирішив дотримуватись вичікувальної позиції й обмежитись постачанням зброї фінським націоналістам.

Ще в часи російсько-японської війни у Гельсінгфорсі почала формуватись пронімецька зовнішньополітична орієнтація. Представники фінського націоналістичного руху – «активізму» – під проводом Конрада Зілліакуса налагоджували відносини з німецькими дипломатами у Стокгольмі та Копенгагені таємно від фінляндської політичної еліти, намагаючись протистояти залізними лещатам царизму та політиці русифікації [2, с. 32]. У період з липня 1914 р. по лютий 1917 р. почали зароджуватися справжні міждержавні німецько-фінляндські відносини. Вільгельм II, як і його військово-політична

верхівка, Фінляндію бачив як засіб виключно для ослаблення Росії. У 1917 р. відбувається переоцінка значення Фінляндії в східній політиці Німеччини, військове командування виявляє активний інтерес до Балтійського регіону. Саме тому прагнення Німеччини допомогти Фінляндії відокремитись від Росії і в подальшому приєднати її до сфери свого впливу набуває більш чіткого характеру.

Тим часом 15 листопада 1917 р. Сенат Фінляндії під головуванням Ееміля Сетяля одностайно ухвалив рішення проголосити однопалатний парламент Едускунту вищою державною владою у Великому князівстві Фінляндському [1, с. 130]. Ця можливість була передбачена в законі щодо успадкування престолу, що залишився ще з часів шведського правління – «Акт від 1772 р.»: «*За відсутності претендентів на престол протягом півроку парламент мав право сам вирішити це питання...*» [6, с. 123]. Того ж дня уряд більшовиків у Петрограді одним зі своїх декретів проголосив «про право нації на самовизначення». 20 листопада 1917 р. фінляндський Сенат Сетяля подав у відставку. За тиждень, 27 листопада 1917 р., зібрався Сенат нового складу під головуванням Пера-Евінда Свінгуфвуда, який почав обговорювати питання проголошення незалежності Фінляндії [1, с. 131]. 28 листопада 1917 р. парламент Фінляндії взяв на себе вищу державну владу в країні й уповноважив Сенат підготувати проект нової Конституції для незалежної Фінляндії [11, с. 99]. Передаючи 4 грудня 1917 р. проект Основного Закону на розгляд парламенту Фінляндії, голова Сенату Свінгуфвуд виголосив маніфест «До народу Фінляндії», який пізніше стали називати декларацією незалежності [6, с. 126]. У цьому маніфесті було оголошено про намір змінити державний устрій Фінляндії з колишньої царської автономії на самостійну республіку, про подання до Едускунти проекту нової Конституції Фінляндії, а також містилося звернення «до влади іноземних держав» із проханням визнання політичної незалежності та суверенітету народу Фінляндії. Одночасно з цим Сенат представив у парламенті ще й ряд інших законопроектів, покликаних полегшити здійснення найневідкладніших заходів з реформування майбутньої самостійної Фінляндської Держави до того, як нова Конституція вступить в дію, а Свінгуфвуда було оголошено прем'єр-міністром і тимчасовим верховним керманічем Великого князівства Фінляндського [Там же, с. 127]. 6 грудня 1917 р. голосуванням 100 – «за» і 88 – «проти» цей маніфест було ратифіковано – Фінляндія стала незалежною [4, с. 97].

Сенат не мав бажання визнавати більшовицький уряд Леніна, який прийшов до влади шляхом державного збройного переворо-

ту. Але незабаром з'ясувалося, що без цього неможливе дипломатичне визнання Фінляндії іншими країнами, тому Свінгуфвуд змушений був звернутись до Леніна щодо визнання державної незалежності Фінляндії. Петроград, попри більшовицький заколот і ліквідацію монархії, *de jure* залишався володарем Фінляндії, хоча *de facto* остання була вже незалежною. Саме тому фінляндські урядовці хотіли залагодити цей юридичний казус і вийти з підпорядкування Радянської Росії. Одночасно з цим 13 грудня 1917 р. Сенат Свінгуфвуда звернувся до Берліна з проханням надати молодій незалежній державі зброю, однак це клопотання було відхилено з тієї причини, що подібний крок міг би серйозно ускладнити мирні переговори, які тоді вже вели у Брест-Литовську [9, с. 160]. Озброюючи самостійний уряд незалежної Фінляндії, Німеччина мала на меті використати її потім у війні проти більшовизму – у так званому «*Drang nach Osten*». Яскравим є той факт, що Німеччина, в особі райхсканцлера барона Георга фон Гертлінга, відразу рішуче виступила проти наміру поміркованих політичних кіл Фінляндії проголосити її нейтральною країною, на зразок Швейцарії чи Швеції, адже Берліну був необхідний союзник у Балто-Скандинавському регіоні [8, с. 118].

28 грудня 1917 р. до Петрограду прибула делегація фінляндського Сенату в складі Карла-Югана-Алексіса Енкеля і Лаури Ідмана, яка також звернулася до Леніна з вимогою визнати державну самостійність Фінляндії [9, с. 165]. Ленін відповів, що уряд Радянської Росії готовий визнати незалежність Фінляндії. Це було зроблено 31 грудня 1917 р. під час вручення постанови РНК РСФСР про визнання незалежності Фінляндії делегації фінляндського Сенату [Там же, с. 166]. Після затвердження 4 січня 1918 р. ВЦВК РСФСР «Декрету про державну незалежність Фінляндії», вже 10 січня 1918 р. коаліційна більшість Едускунти надала Сенату Свінгуфвуда усі урядові повноваження для створення міцної державної влади в незалежній Фінляндії [9, с. 168]. За перший тиждень січня 1918 р. незалежність Фінляндії визнали Франція, Швеція, Німеччина, Греція, Норвегія, Данія, Швейцарія та Австро-Угорщина.

Протягом 1–5 січня 1918 р. Сенат Свінгуфвуда видав низку законів та указів, які повертали населеним пунктам, провінціям та губерніям незалежної Фінляндської Держави фінські назви [2, с. 34]. А вже 12 січня 1918 р. парламент Фінляндії уповноважив Сенат Свінгуфвуда вжити жорстких заходів для недопущення анархії. Доручили це завдання виконати генералу Карлу-Густафу-Емілю Маннергейму [5, с. 90].

В ніч з 25 на 26 січня 1918 р. «Виконавчий комітет робітників» створений радикальними соціал-демократами, став готувати державний переворот і дав наказ місцевій «Червоній гвардії» розпочати мобілізацію [13, с. 123]. Загітовані більшовиками фінляндські соціал-демократи не хотіли, аби Гельсінкі йшов на співпрацю з Берліном, саме тому вирішили взяти владу в країні у свої руки. Увечері 27 січня 1918 р. на башті Народного дому в Гельсінкі спалахнуло червоне світло, що було сигналом до початку «Червоної революції» в столиці Фінляндії [Там же, с. 124]. У перший вечір «повстанцям» вдалося захопити тільки залізничний вокзал в центрі Гельсінкі та будівлю Державного Банку із золотою скарбницею. «Виконавчий комітет робітників» віддав наказ про захоплення влади в багатьох інших містах Фінляндії на південь від лінії Порі-Гямеєнлінна-Тампере-Лагті-Коувала-Савонлінна-Вііпурі. Зранку 28 січня 1918 р. на чолі з Куллерво Маннером була створена революційна «Рада народних уповноважених Фінляндії», яка того ж дня прийняла декларацію «До робітників і громадян Фінляндії», де проголосила себе революційним перехідним урядом Фінляндії [13, с. 125]. Так у Фінляндії розпочалась громадянська війна.

Як зазначив генерал Маннергейм у своїх спогадах, фінляндська громадянська війна 1918 р. була «залізничною», оскільки залізниці стали найважливішими шляхами переміщення як урядових військ, так і озброєних загонів «червоних заколотників», саме тому сторони нещадно билися за головні залізничні вузли [5, с. 111]. На першому етапі ця війна мала партизанський характер. І за словами генерала Маннергейма, ті, хто з ентузіазмом відправився битись за свободу Фінляндії, схоже, вірили, що перемога буде здобута саме таким шляхом [Там же, с. 115]. Вже у березні партизанщина йде в небуття, а її заміняють повномасштабні фронтові битви.

27 лютого 1918 р. Сенат Свінгуфвуда, перебуваючи у Ваасі, звернувся з офіційною заявою до уряду Німеччини розглянути Фінляндію як союзницю у війні проти Радянської Росії та змусити більшовицький уряд укласти мирну угоду [11, с. 167]. Цікаво, що генерал Маннергейм інакше оцінював німецьку присутність у Фінляндії: *«З березня мені повідомили з Сенату телефоном, що на прохання уряду Фінляндії військово командування Німеччини пообіцяло почати інтервенцію для «придушення заколоту фінляндських більшовиків». І що тепер? Як взагалі слід було розцінювати цю ситуацію? Першою моєю думкою було подати у відставку, якщо Сенат обдурив мене, то він не міг вимагати, щоб я і надалі продовжував*

виконувати свої обов'язки. Поступово у мене визріло нове рішення – якщо німці на прохання уряду висадяться в країні, а я більше не буду очолювати армію, то хто ж тоді впорається з новою загрозою – тією загрозою, що всі найважливіші питання буде вирішувати німецький головнокомандувач і, врешті-решт, саме він стане керівником визвольної війни? Потім Німеччина звільнить Фінляндію і про це поінформують весь світ, але ж я був абсолютно впевнений, що визвольну війну можна вести власними силами. Зваживши всі «за» і «проти», я вирішив залишитися на своїй посаді та намагатися в майбутньому дотримуватися лояльного співробітництва з Сенатом... Ми розуміли, що інтервенція прямо пов'язана з політичними ускладненнями, в першу чергу через те, що Фінляндія виявиться втягнутою у світову війну на боці Німеччини. Але з іншого боку, я сподівався, що співпраця з німцями набуде такої форми, яка підтвердить міжнародний авторитет Фінляндії та її незалежність від великої держави, яка надає нам допомогу...» [5, с. 120].

Зранку 3 березня 1918 р. у Брест-Литовську було підписано мирну угоду. Ввечері того ж дня німецький кайзер віддає наказ: «Для надання допомоги фінляндському уряду відправити в Західну Фінляндію Балтійську дивізію» [7, с. 36]. Вже 4 березня 1918 р. у відповідь на прохання фінляндського уряду, з Данцігу до берегів Фінляндії вийшла німецька ескадра контр-адмірала Мойера у складі трьох лінкорів, одного крейсера і сімнадцяти транспортів із десантом у 10 тис. бійців під командуванням генерал-майора Рюдигера-Графа фон дер Гольтца [3, с. 203]. І на ранок 5 березня 1918 р. німецький флот прибув до Аландських островів, які стали базою для подальшого німецького перебування в континентальній Фінляндії. Пізно ввечері 7 березня 1918 р. у Берліні райхсканцлер Георг фон Гертлінг від імені Німеччини підписав з Еріхом Г'ельтом від імені Фінляндії «Договір про торгівлю і мореплавання між Німеччиною та Фінляндією» та ряд секретних військових угод [10, с. 54]. В одній з угод мовилось, що Сенат Свінгуфвуда готовий піти на мир із Радянською Росією на помірних умовах Брест-Литовської мирної угоди, тобто у випадку, якщо до Фінляндії відійдуть Східна Карелія, частина Мурманської залізниці та весь Кольський півострів. У відповідь Вільгельм II заявив, що не буде воювати за фінляндські інтереси із РСФСР і не підтримуватиме військові дії Фінляндії, якщо вона перенесе їх за межі своїх кордонів. Проте, попри всю драматичність, цей договір створював умови залежності для фінляндської економіки від зазіхань

військово-політичних кіл Німецької Імперії, а також обмежував зовнішньополітичну самостійність Фінляндії.

З початком танення криги у Ботнічній та Фінській затоках німці почали інтервенцію до континентальної Фінляндії:

1) 3 квітня 1918 р. німецька ескадра, яка до того перебувала на Аландських островах, підійшла до півострова Ганконіємі та безперешкодно висадила експедиційний корпус (7 тис. бійців) під командуванням генерал-майора фон дер Гольтца [6, с. 133];

2) 7 квітня 1918 р. в порті міста Ловііса висадився револьський загін Отто фон Брандштайна чисельністю 2,5 тис. німецьких солдат [8, с. 198];

3) 12 квітня 1918 р. за підтримки загонів «Шюцкора», німці почали штурмувати Гельсінкі [13, с. 138];

4) 14 квітня 1918 р. столиця незалежної Фінляндії була звільнена, тож німці провели спільний парад із загонами «Шюцкора» та передали управління Гельсінкі представникам Сенату Свінгуфвуда [8, с. 200];

5) 19 квітня 1918 р. револьський загін фон Брандштайна звільнив Лагті і перерізав залізничне сполучення між західним і східним угрупованням «Червоної гвардії» [6, с. 135];

6) 21 квітня 1918 р. генерал-майор фон дер Гольтц силами своєї бригади звільнив залізничну станцію Гювінкя – північний шлях на Гельсінкі було відкрито [10, с. 88];

7) 26 квітня 1918 р. було звільнено Рійгімякі та Гямеєнлінну, велика частина бійців фінляндської «Червоної гвардії» опинилась у котлі, тож досить скоро стало зрозуміло, що з оточення їм не вибратися: з півночі підійшла урядова Західна армія, з півдня – німецька Балтійська дивізія генерал-майора фон дер Гольтца, на сході дорогу перекривала героїчна бригада полковника фон Бранденштайна [11, с. 247];

8) бої тривали ще кілька днів – 1 травня 1918 р. армія Маннергейма увійшла у звільнений Вііпурі, а 2 травня 1918 р. у селищі Момміла залишки фінляндської «Червоної гвардії» кількістю 2 тис. бійців склали зброю [13, с. 165].

Вже за тиждень, 15 травня 1918 р., в Гельсінкі поновилися засідання фінляндського парламенту [11, с. 250]. Наступного дня, 16 травня 1918 р., генерал Маннергейм під час урочистого параду в центрі Гельсінкі офіційно оголосив про закінчення громадянської війни у Фінляндії [5, с. 135].

Орган молодих німецьких активістів у Фінляндії «*Svenska Tidningen*» у своєму першому номері після розгрому «червоної революції»

(№23 від 20 травня 1918 р.) помістив німецькою та шведською мовами статтю: «До німецьких вояків!», у якій йшлося: «*Меч Німеччини виконав вирок історії! Меч Німеччини розрубав кайдани пригноблених народів і проклав шлях культурі далеко на Схід. Прямим результатом перемоги центральних держав було і звільнення Фінляндії. Наш народ піднявся, щоб взяти свою долю у власні руки, щоб вигнати споконвічного ворога і пролити кров, принісши жертву, яка є ціною за свободу і печаткою зрілості нації. На Двінському фронті вперше після 1809 р. пролилася кров фінляндських солдатів у відкритій боротьбі зі споконвічним ворогом – московською ордою! У лавах німецької армії це щастя випало на долю фінляндських егерів. Таким чином, був закладений перший камінь – найміцніша основа з усіх основ нашої унії – союзників у боротьбі. Коли німецькі війська 12 квітня 1918 р. як визволителі вступили в Гельсінкі, ця основа отримала непорушне завершення. Нова самостійна Фінляндія зайняла в історії остаточно своє місце біля Німеччини. Німецькі воїни! Фінляндський народ – фіни та шведи – вітають вас як своїх визволителів та союзників, як носіїв справедливого меча історії!» [11, с. 256].*

18 травня 1918 р. парламент Фінляндії вручив верховну владу в країні Свінгуфвуду, призначивши його регентом, а 27 травня 1918 р. було сформовано новий уряд на чолі з юристом і директором банку Юго-Кусті Паасіківі, який на той час мав про німецьку зовнішньополітичну орієнтацію [12, с. 307].

Після закінчення громадянської війни 1918 р. діяльність фінляндського уряду поступово входила в нормальне русло. Але це були вже не ті довоєнні політики, що мріяли про нейтралітет Фінляндії та тріумф ідеалів парламентської демократії, тепер вони закликали до встановлення авторитарного режиму. Зокрема, світогляд Паасіківі був достатньо песимістичним, для нього світова політика була «концертом світових держав», в якому малим країнам (таким, як Фінляндія) відведена лише роль поступливих сировинних домініонів. З погляду голови уряду, повна незалежність для Фінляндії була неможлива. Паасіківі вважав, що в світі існує чотири центри: Лондон, Вашингтон, Москва і Берлін, які керують світовою політикою. Малій країні нічого не залишалось, окрім того, як «приєднатися до будь-якої великої держави» [Там же, с. 309]. Для Фінляндії це питання звучало категорично: або Німеччина, або Росія! Країни Антанти та США не розглядалися зовсім. На думку Паасіківі, головною метою політики безпеки Фінляндії був захист від більшовицької Росії і цей захист могла забезпечити тільки Німеччина. Під впливом подій ви-

звольної війни 1918 р. багато фінляндських політиків, по-перше, розчарувалися в ідеї республіканського устрою держави і схилилися до того, що монархія – найкраща форма правління для збереження мирного життя у Фінляндії. По-друге, вони вірили, що коли у Фінляндії буде король з німецької правлячої династії, то Берлін підтримає Гельсінкі, якщо буде можлива загроза з боку Радянської Росії. Тож фінляндцям залишалося підібрати відповідного претендента.

Саме тому у своїй зовнішній політиці уряд Паасіківі дотримувався пронімецького курсу. Так, з подачі фон дер Гольтца як німецького представника у Фінляндії, 11 червня 1918 р. Сенат вніс на розгляд Едускунти законопроект про введення у Фінляндії конституційної спадкової монархії [13, с. 130]. Навколо цього законопроекту розгорілися жваві дискусії та суперечки, одразу виникло два протиборчі табори: прихильники республіки (республіканці) та прихильники монархії (монархісти). Республіканці називали монархістів авантюристами, готовими продати країну Німеччині, а ті своєю чергою відповідали, що республіканці прагнуть продати Фінляндію країнам Антанти. Голосування виявило, що монархічний проект набирає трохи більше половини голосів: у конституційній комісії Едускунти «за» нього голосувало 9 депутатів, «проти» – 8. Результати були абсолютно незадовільні для монархістів, тому вони просили Німецьку Імперію вплинути на їх співвітчизників. Від уряду Німеччини вимагали надати офіційну заяву, в якій вона висловила б зацікавлення у встановленні монархії у Фінляндії. Генерал-полковник Імперської Армії Німеччини Еріх фон Людендорф вважав, що таку заяву необхідно зробити. У телеграмі до канцлера фон Гертлінга він підкреслив, що *«політичні інтереси Німеччини та інтереси княжих родин імперії вимагають того, щоб як противагу зростаючим демократичним і республіканським тенденціям домогтися заснування у Фінляндії сильної монархії, цілком підпорядкованої німецькому принципу...»* [12, с. 345]. Тісно зв'язати Фінляндію з Німеччиною передбачалося за допомогою двох засобів: встановлення у Фінляндії монархії на чолі із представником династії Гогенцоллернів та укладення міждержавного військового союзу.

6 липня 1918 р. з німецького генерального штабу було направлено вказівку фон дер Гольтцу офіційно заявити, що лише фінляндську монархію Берлін може вважати надійним другом [Там же, с. 348]. Німецьке військо могло б підтримати фінляндські плани стосовно Східної Карелії, залежно від того, чи ухвалить Фінляндія рішення про запровадження монархії. Тим часом на засіданнях Едус-

кунти почалося друге читання законопроекту щодо встановлення у Фінляндії монархії. Під час голосування 13 липня 1918 р. монархічну пропозицію не було прийнято: 32 голоси «за», 57 голосів «проти», решта утримались [13, с. 133]. Вирішальне, третє читання монархічного законопроекту, яке зазвичай відбувається за 3 дні, було відкладено на цілих 3 тижні, щоб дати час монархістам зібрати необхідну більшість. До третього читання монархисти вживали численних заходів з метою впливу на громадську думку, особливо у великих містах Півдня та Заходу Фінляндії. Зі свого боку Німецька Імперія робила все можливе, щоб зломити опір республіканців і довести процес, розпочатий придушенням «червоної революції», до логічного завершення – встановлення протекторату над Фінляндією шляхом перетворення її на вотчину німецької монаршої династії Гогенцоллернів.

7 серпня 1918 р. відбулося вирішальне 3-тє читання монархічного законопроекту – пропозиція монархістів про визнання Фінляндії монархією знов не набрала необхідних 5/6 голосів: «за» проголосували 75 депутатів, «проти» – 32 [Там же, с. 135]. Таким чином, монархічний законопроект не міг бути прийнятий чинною Едускунтою остаточно. Всі зусилля монархістів використовувати тиск Німеччини були марними. Законних, відповідних Конституції способів, змінити форму правління у монархістів не залишилося, за винятком того шляху, щоб знов дістати з архівів шведський «Акт про форму правління» від 1772 р. Тож на початок серпня 1918 р. фінляндські депутати вирішили розпочати дискусію з цього приводу.

8 серпня 1918 р. регент Фінляндії Свінгуфвуд на засіданні Едускунти зачитав повністю державний «Акт від 1772 р.», після чого наголосив, що згідно з §38 цього документу, правляча династія, не маючи спадкоємців дозволяє, становим депутатам зібратися й обрати нового короля [11, с. 258]. У самій Швеції цей закон вважали вже недійсним, але для фінляндських монархістів він став знахідкою. Питання про форму правління було вирішено: оскільки шведський «Акт від 1772 р.» передбачав тільки монархічну форму правління, то монархія стала обов'язковою для Фінляндії. У зв'язку з цим зникла потреба збирати на підтримку законопроекту нову більшість, необхідно було лише обрати короля простою більшістю, яку монархисти вже мали. Російський імператор Микола II зрікся влади (у тому числі, і від престолу Великого князівства Фінляндського), і ніхто з династії Романових не претендував за законом на фінляндський престол, тому місце для нового монарха було вільним.

9 серпня 1918 р. Едускунта 58 голосами «за» і 44 голосами «проти» уповноважила Сенат вжити необхідних заходів для обрання фінляндського короля [12, с. 360]. Сенат визнав бажаним, щоб регент Свінгуфвуд у супроводі кількох сенаторів поїхав до Німеччини й обговорив з Вільгельмом II питання про кандидатуру майбутнього короля Фінляндії. У Берліні вони спільно узгодили, що кандидатом на посаду короля Фінляндії буде швагер німецького імператора Фрідріх-Карл-Людвіг-Константін Гессен-Кассель-Румпенгаймський, принц Гессенський [13, с. 147].

За 2 місяці, 9 жовтня 1918 р. на черговому засіданні депутатами Едускунти було прийнято рішення обрати короля – 64 голоси «за» і 41 «проти» [Там же, с. 150]. Республіканці та соціал-демократи бойкотували голосування, в якому брала участь лише третина депутатів. Того ж дня сталася заключна сцена: королем обрали принца Гессенського під тронним ім'ям Вяйньо I, а Фінляндію проголосили королівством. До прибуття обраного короля на територію Фінляндії та його урочистої коронації обов'язки голови держави повинен був виконувати регент Свінгуфвуд – діючий фактичний керівник держави.

Встановлення у Фінляндії монархії на чолі з німецьким принцем було великим політичним успіхом для Німецької Імперії. Присутність німецького війська і перемога уряду Свінгуфвуда сприяли тому, що Німеччина отримала колосальний вплив на процес становлення фінляндської державності, як це вже було в Україні. У нових сферах впливу, придбаних Німеччиною в ході розпаду Російської імперії, у Верховного військового командування були свої представники: на Кавказі – генерал Лоссов, в Україні – Гренер, у країнах Балтії – генерал Гофман. З їх допомогою командування Імперської Армії Німеччини здійснювало політику на власний розсуд і незалежно від МЗС чи самого Вільгельма II. Голова парламентської фракції німецьких соціал-демократів Філіпп Шайдеман досить точно охарактеризував ситуацію у верхівці Німецької Імперії перед початком Листопадової революції 1918 р.: *«У нас, по суті, є 2 міністерства закордонних справ – фон Кюльмана і Людendorфа. При цьому міністерство Людendorфа є впливовішим, ніж міністерство на Вільгельмштрассе!»* [12, с. 365]. У Фінляндії лінію німецького МЗС проводив Адольф фон Брюк, а лінію військових кіл – генерал фон дер Гольц. Будучи представниками 2-х різних державних установ, вони нерідко мали різні підходи до одних і тих самих внутрішніх проблем Фінляндії. Та все ж таки буржуазні кола вважали визволителем Фінляндії, на рівні із генералом Маннергеймом, німецького генерал-майора фон дер Гольца.

Через місяць після того, як Фінляндія стала королівством під німецьким протекторатом, у самій Німеччині відбулася революція: 9 листопада 1918 р. імператор Вільгельм II зрікся престолу і виїхав до Нідерландів, а 11 листопада 1918 р. було підписано принизливе Комп'єнське перемир'я, що завершило Першу світову війну [1, с. 369]. 28 листопада 1918 р. у Берліні вийшов наказ Військового міністерства командувачам Східного фронту про початок евакуації німецьких військ з територій Фінляндії, Естонії, Литви, Латвії, Білорусі, України, Кубані та Грузії [1, с. 373]. Листопадова революція в Німеччині безпосередньо вплинула на Фінляндію: зранку 27 листопада 1918 р. Сенат Паасікві було розпущено, тому Едускунта доручила створити новий уряд консерватору Лаурі Інгману [13, с. 165]. Вже надвечір того ж дня Сенат офіційно перейменували на Уряд Фінляндії під керівництвом Інгмана, до складу якого увійшли 6 монархістів та 6 республіканців, таким чином новий голова уряду прагнув зробити його коаліційним.

Загроза нападу країн Антанти з Кольського півострова змусила уряд Інгмана просити принца Гессенського відректися від трону, що й відбулося 12 грудня 1918 р. [13, с. 170]. Фінляндія *de jure* залишалась королівством, а *de facto* – остаточно стала на шлях республіки. Зі зреченням некоронованого короля Вяйньо I пішов у відставку і регент Свінгуфвуд, на його місце Едускунта обрала генерала Маннергейма, який на той час перебував із дипломатичним візитом у столиці Великої Британії [2, с. 42].

16 грудня 1918 р. німецькі війська після урочистого військового параду на площі Сенаатінторі в Гельсінкі завершили евакуацію з території Фінляндії та вирушили додому [11, с. 235]. В останньому транспорті з двома уланськими полками відбув і генерал фон дер Гольтц. Майже річна військова інтервенція Імперської армії Німеччини з політичним протекторатом уряду Німецької Імперії над незалежною Фінляндією закінчилась, починалась нова сторінка фінсько-німецьких міждержавних відносин.

Резюмуючи вищевикладене, зазначимо, що внаслідок Першої світової війни, конфлікту великих світових імперій, які прагнули поділити світ на колонії, а також через руйнацію царської Російської імперії, її армії та втоми від війни, вже у грудні 1917 р. постала незалежна Фінляндія. Згодом фінляндська історіографія змальовувала відокремлення Фінляндії від Росії та подальші трагічні події 1918 р. як передбачуваний розвиток післявоєнної ситуації, зумовлений пробудженням національної самосвідомості. Чітке розуміння становища

Росії та Німеччини у 1914–1918 рр. змусило переважну більшість фінляндців переглянути свій більш ніж 100-річний союз із Росією та обрати рейки самостійного розвитку і тимчасовий німецький протекторат.

Що стосується відносин між Німеччиною і Фінляндією, то, виходячи з вищевикладеного матеріалу, період після закінчення громадянської війни 1918 р. ознаменувався наростанням протиріч між двома країнами. Найгостріші зіткнення між німцями та фінляндцями відбувалися у сфері відносин з РСФСР і територіальними претензіями на Східну Карелію, де споконвічно жили спільноплеменні народи – фіни і карели. Саме прагнення Фінляндії визволити від більшовиків Східну Карелію перешкодило їй перетворитися на повністю підпорядковану Німеччині державу. Прагнення німецького уряду допомогти Фінляндії відокремитись від Росії, як «червоної», так і «білої» в подальшому мало наміри приєднати її до сфери свого впливу як країну-учасницю оновленого Четверного союзу. Політика Німеччини по відношенню до Фінляндії мала не постійний характер і формувалась у боротьбі різних ідеологій під впливом багатьох обставин. Фінляндія все ж стала на деякий час конституційною монархією, але не військовим союзником Німеччини, хоча ідея створювати власну армію за німецьким зразком була не в інтересах Фінляндії. У порівнянні з іншими країнами Європи, Німеччина зробила значний внесок у становлення незалежності Фінляндії. Результатом названих подій стало те, що Фінляндії вдалося затвердити свою незалежність і довести можливість політичного і військового існування без будь-якої допомоги з боку Німеччини як у досліджений період, так і трохи згодом – у часи Другої світової війни.

Бібліографічні посилання

1. **Йокиппи, М.** Финляндия и Германия во время борьбы за нашу независимость [Текст] / М. Йокиппи. – Тампере, 1985. – 435 с.
2. **Кетола, Э.** Революция 1917 года и обретение Финляндией независимости: два взгляда на проблему [Текст] / Э. Кетола // Отечественная история. – 1993. – № 6. – С. 27–45.
3. **Ковальов, Д.** Фінляндський Рух егерів: між кайзером та царем [Текст] / Д. Ковальов // Питання німецької історії: [зб. наук. пр.] / відп. ред. С. Й. Бобилева. – Дніпропетровськ: Ліра, 2014. – С. 189–204.
4. **Ковальов, Д.** Повстання Ідентичності [Текст] / Д. Ковальов, П. Ковальов. – Д.: ВКК «Баланс-Клуб», 2016. – 304 с.
5. **Маннергейм, К.** Мемуари [Текст] / К. Маннергейм // пер. с финского П. Куйала (часть 1), Б. Злобин (часть II). – М.: Вагриус, 1999. – 544 с.

6. **Новикова, И.** Германия и проблема финляндской независимости (1914–1916) [Текст] / И. Новикова // Вестник СПбГУ. Сер. 2. – 1997. – Вып. 1. – С. 120–140.

7. **Новикова, И.** Роль Германии в процессе провозглашения Финляндией независимости и выхода из состава Российской империи [Текст] / И. Новикова // Россия и Финляндия в XX веке. – СПб.-Liechtenstein: «Европейский дом» – Topos Verlag, 1997. – С. 34–46.

8. **Новикова, И.** «Финская карта» в немецком пасьянсе. Германия и проблемы независимости Финляндии в годы Первой мировой войны [Текст] / И. Новикова. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2002. – 300 с.

9. **Соломещ, И.** Русско-финляндские отношения в годы Первой мировой войны [Текст] / И. Соломещ. – Петрозаводск, 1988. – 236 с.

10. **Валь, Э.** Война Белых и Красных в Финляндии в 1918 г. [Текст] / Э. Фон Валь. – Таллин, 1936. – 94 с.

11. **Alapuro, R.** State and revolution in Finland [Text] / R. Alapuro. – Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 1988. – 315 p.

12. **Lackman, M.** Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäreiden tuntematon historia [Text] / M. Lackman. – Keuruu: Otava, 2000. – 879 s.

13. **Siironen, M.** Valkoiset. Vapaussodan perintö [Text] / M. Siironen. – Tampere: Vastapaino, 2012. – 200 s.

Надійшла до редколегії 15.03.2016

УДК 94:39(=511.132)

С. В. Чирук

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

БАХЧИСАРАЙСЬКИЙ РУНІЧНИЙ КАЛЕНДАР

Досліджено один із пізніх шведських рунічних календарів. Описано календар, наведено прорис різьблення, пояснено принцип користування календарем. В результаті аналізу структури календаря зроблено висновок про місце його походження; наведено ймовірні дати його створення.

Ключові слова: рунічний календар, футарк, релігійні свята, Великдень, місячні руни.

Исследован один из поздних шведских рунических календарей. Описан календарь, приведена прорисовка резьбы, объяснен принцип пользования